

УДК 323 (477)

DOI <https://doi.org/10.32840/pdu.2022.2.49>

В. Ю. Заяц

аспірант кафедри конституційного,
адміністративного та фінансового права
Хмельницького національного університету управління та права
імені Леоніда Юзькова

ДЕЯКІ ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПОНЯТТЯ (СУТНОСТІ) КОРУПЦІЇ ЯК ОБ'ЄКТА ПРОТИДІЇ

Одним із шляхів подолання проблем корупції в Україні, на думку вчених, політиків, державотворців, стало з'ясування та роз'яснення змісту поняття корупції, з урахуванням сучасних тенденцій розвитку суспільства та демократичних інститутів. Позаяк, в статті здійснено чергову спробу дослідження поняття «корупції» відповідно до доктрини вітчизняної юридичної науки, а також визначено генезу його становлення в національному антикорупційному законодавстві з урахуванням вимог міжнародно-правових договорів. Здійснено короткий огляд зарубіжного досвіду регламентування поняття «корупції» в законодавстві таких країн як: Федеративна Республіка Німеччина, Італійська Республіка, Французька Республіка, Королівство Іспанія, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії. Проведене дослідження дало можливість удосконалити існуючу кваліфікацію підходів до тлумачення правової природи корупції як об'єкта протидії. Зроблено висновки, що провідні країни Європейського Союзу, в тому числі Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії, в своєму законодавстві не містять визначення поняття «корупції», а розглядають корупційні прояви лише як кримінальні правопорушення, що було характерним і для національного законодавства України періоду Радянського Союзу. Сучасне антикорупційне законодавство України містить визначення поняття «корупції», яке розкривається через перелік тих діянь, в яких вона отримує прояв. Доведено, що національне антикорупційне законодавство є динамічним, постійно змінюється, у зв'язку з чим стала дефініція «корупції» втрачає з часом свою актуальність, і як наслідок знижується ефективність протидії і запобігання цьому явищу з боку спеціальних уповноважених суб'єктів та громадянського суспільства.

Ключові слова: корупція, соціальне явище, правопорушення, службова діяльність, Закон України «Про запобігання корупції», міжнародно-правові договори.

Вступ. Проблеми корупції сьогодні та шляхи їх подолання, на жаль, стають першочерговими, оскільки дане явище загрожує не лише виконанню взятих на себе Президентом, Урядом, Парламентом та іншими органами влади України завдань народу як єдиного джерела влади, але й виконання Україною зобов'язань перед міжнародним співтовариством в умовах євроінтеграції, воєнного стану, післявоєнної відбудови [1] і взагалі - існуванню демократичної правової держави як такої.

Як вбачається зі спеціальної літератури, одним із шляхів подолання проблем корупції в Україні, на думку вчених, політиків, державотворців, стало з'ясування та роз'яснення змісту поняття корупції.

Наприклад, важливо згадати останні монографічні праці таких українських вчених як: Є.В. Невмержицький [2], О.Г. Бондарчук [3], В.Д. Гвоздецький [4], М.Г. Вербенський [5], а також дисертаційні роботи О.П. Мусієнко [6], В.М. Трепака [7] та ін. Однак, попередній аналіз великої кількості наукових розробок показав, що національне антикорупційне законодавство є достатньо динамічним і впродовж 30 років постійно вдосконалюється відповідно до стандартів Європейського Союзу. Тому актуальність даних робіт пропорційно залежить, як від таких змін.

При цьому, наявні наукові рекомендації не повною мірою сприймаються практиками та законодавцем, оскільки, незважаючи на певні позитивні зміни в організації антикорупційної системи починаючи з

2014 року, стан корупції в нашій державі фактично перевищує поріг, що має назву «ганьба нації». Так, за результатами досліджень у 2017 році, проведеними міжнародною аудиторською компанією «Ernst & Young», Україна отримала перше місце серед 41 країни Європи, Близького Сходу, Індії та Африки (ЕМЕАІ) в рейтингу корупції в бізнесі [8]. Разом з тим, за даними іншої міжнародної організації, Україна має дещо кращі показники: у всесвітньому антикорупційному рейтингу Україна зайняла 131 місце зі 176 досліджених країн Світу, але все ж таки очолює «корупційну першість» у Європі [9]. Не дуже позитивну оцінку Україна отримала і в рейтингу політичних прав і громадянських свобод, який сформувала у 2016 році відома правозахисна організація Freedom House: 61 бал із 100 як «частково вільна» держава, незважаючи на те, що підвищення рівня свободи в нашій державі сприяло просуванню вгору в антикорупційному рейтингу [10].

Отже, вбачається, що проблеми корупції в Україні та шляхи їх вирішення, на жаль, не втрачають, а навпаки - посилюють свою актуальність не лише серед представників влади та практиків, а й серед науковців, які, зокрема, не віднайшли єдиного наукового підходу не лише до тлумачення терміну корупція, а й навіть стосовно його походження.

Результат дослідження. Враховуючи предмет нашого дослідження, доцільно узагальнити підходи до визначення поняття корупції в науковій літературі. Оскільки, вивчивши праці провідних українських та зарубіжних вчених, ми розділяємо позицію, що сьогодні існує багато різних визначень поняття «корупція», але повної ясності і правової визначеності до цього часу немає [7, с. 56]. Тому вбачається за доцільне зупинитися на найяскравіших, на нашу думку, точках зору щодо понять корупції крізь призму соціологічного, державно-управлінського, економічного, політологічного та власне юридичного підходів, розділивши їх на групи.

Перша група науковців розглядає корупцію як злочин – суспільно небезпечне, кримінально каране діяння. Серед даної групи є представники, які зводять до цього поняття хабарництво,

охоплюючи як будь-яке одержання хабара, так і систематичне вчинювання організованого хабарництва [11, с. 108]. Інші, погоджуючись, що хабарництво є найтипівішим проявом корупції, приходять до висновку, що воно не завжди є видом кримінально караної корумпованої поведінки. Так, деякі зарубіжні вчені підкреслюють, що підкуп (одержання хабара), дійсно, був першою формою прояву корупції, проте, крім цього, даним поняттям охоплюються також випадки, коли посадові особи діють з інших вузькогоспичних мотивів (влаштування долі некомпетентних родичів, кумівство тощо) [12, с. 65]. Серед даних науковців слід врахувати позиції, які визначають корупцію як незаконне використання державної посади для отримання особистої вигоди [13, с. 98]. або як незаконне використання посадовою особою свого статусу чи можливостей, які із нього випливають, в інтересах інших осіб з метою одержання особистої вигоди [14, с. 49].

До першої групи варто віднести також авторів, які розглядають корупцію як елемент організованої злочинності. Наприклад, О.І. Гуров вважає, що корупція являє собою постійний зв'язок посадових осіб з організованими злочинцями [15, с. 132]., а на думку О.В. Філімонова, в ряді випадків організована злочинність і корупція пов'язані настільки тісно, що це дає підстави вченим виокремлювати корупцію як одну з ознак організованої злочинності [16, с. 38]. А.М. Волобуєв пропонував «виокремити спеціальний склад, який передбачатиме найсуворішу відповідальність посадових осіб за встановлення контактів з організованим злочинним співтовариством з корисливою метою, тобто за корупцію» [14, с. 26].

Отже, з огляду на вищевикладене, вбачається, що поняття корупції як злочину, тобто суспільно небезпечного, караного діяння, є традиційним саме для української юридичної науки періоду Радянського Союзу. Разом з тим, після його розпаду такий підхід було трансформовано українським вченим М.І. Мельником, який зазначив, що зведення корупції до певного виду правопорушень, зокрема злочинів, є однією з найбільш істотних помилок

у розумінні корупції. Існуючи в суспільстві та будучи породженням суспільних відносин, корупція пронизує різні соціальні сфери суспільства, по-різному деформує суспільні відносини [18, с. 87].

Друга група вчених розуміють корупцію як соціальне явище. Даний підхід є найпоширенішим. Як вбачається з узагальненого дослідження спеціальної юридичної літератури більшість авторів розглядають корупцію як соціальне явище, що пов'язане або виражається у зловживанні владою (службовим становищем) в особистих корисливих інтересах чи в інтересах близьких осіб (вузькогрупових, корпоративних інтересах) [19; 20; 21; 22; 23]. Зустрічаються однак й інші думки, згідно з якими це соціальне явище полягає у певних відносинах, що складаються в суспільстві. Наприклад, О.Я. Прохоренка, корупція в загальному та буквальному розумінні – це зловживання державною владою з метою особистої вигоди, це система відносин, яка допомагає власникам капіталу купувати все – пільги, вплив, закони, рішення на свою користь, заступництво законодавчої, виконавчої та судової влади [24, с. 68].

Разом з тим, даний підхід, на нашу думку, також не є досконалим та достатньо вузьким, оскільки, як зазначив М.І. Мельник, корупція може бути визначена і як соціальне явище (як у цілому, так і в окремих аспектах – політичному, економічному, історичному, культурному, моральному тощо) і як соціологічна, кримінологічна, правова категорія. З точки зору кримінологічного аспекту корупцію в загальному вигляді зазначений автор визначає як соціальне явище, яке охоплює усю сукупність корупційних діянь, пов'язаних з неправомірним використанням особами, уповноваженими на виконання функцій держави, наданої їм влади, службових повноважень, відповідних можливостей з метою задоволення особистих інтересів чи інтересів третіх осіб, а також інших корупційних правопорушень, у тому числі тих, які створюють умови для вчинення корупційних діянь чи є причиною їх або потуранням їм. Із точки зору правового аспекту корупція становить сукупність різних за характером та

ступенем суспільної небезпеки, але єдиних за своєю суттю корупційних діянь, а також порушень етики поведінки посадових (службових) осіб, пов'язаних із вчиненням цих діянь [18, с. 110].

Дещо ширший підхід запропонував О.В. Терещук, на думку якого корупцію слід розглядати у двох аспектах: як протизаконні діяння посадових осіб, спрямовані на особисте збагачення, і як стійкий зв'язок представників владно-управлінських структур із злочинним середовищем і сприяння йому у проведенні протиправної діяльності за рахунок використання наданих їм державою повноважень [25, с. 15].

З огляду на вищевикладене, ми підтримуємо другий, популярний, підхід щодо розуміння корупції як соціального явища, оскільки необхідно враховувати її як правову, так і соціальну природу, елементом якої виступають також система суспільних відносин та взаємозв'язків.

В цьому контексті вартою уваги, на нашу думку, є наукова позиція щодо співвідношення понять корупції та злочинності. Так в своїй роботі О.Є. Панфілов прийшов до висновку, що «розглядаючи співвідношення двох вищеозначених понять, слід зробити висновок, що, з одного боку, поняття «корупція» є більш широким за поняття «злочинність», оскільки першим охоплюються протиправні діяння не лише кримінально-правового, але й адміністративно-правового, дисциплінарного та іншого характеру. З іншого боку, поняттям «корупція» охоплюється лише незначна частина діянь, які кримінальним законодавством визнаються злочинами, а тому із цієї точки зору вказане поняття є вузьким стосовно поняття «злочинність» [26, с. 67]. Вчений вдало зазначив, що злочинність не просто являє собою сукупність злочинів, а є складним специфічним системно-структурним утворенням з багатоманітними взаємозв'язками злочинів та злочинців, різних видів злочинів та злочинності у цілому. Аналогічний підхід ним було запропоновано застосовувати і до корупції, тобто розуміти під нею не просто певну сукупність діянь, пов'язаних із зловживанням особами, уповноваженими на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування, своїм службовим

становищем, але усю систему суспільних зв'язків, пов'язаних з використанням посадових (службових) повноважень не відповідно до їх прямого призначення, а в корисливих цілях, з метою задоволення особистих чи вузькогрупових інтересів, а також систему поглядів і переконань вищеназваних осіб та інших учасників суспільних відносин, що призводять до такого протиправного використання цих повноважень [26, с. 70].

Р.П. Тучак зосереджує увагу на трьох аспектах поняття «корупція»: а) політичному, який виражається в проникненні осіб кримінальної орієнтації в структури політичної влади і використанні їх можливостей для задоволення своїх злочинних потреб; б) соціально-економічному, що полягає у спотворенні (викривленні) корумпованим держапаратом рішень держави з соціально-економічних питань, а також численними випадками допуску кримінальних елементів до економічних важелів управління; в) правовому, для якого характерне лобювання інтересів у процесі законотвірчої діяльності» [27, с. 205].

Л.В. Багрій-Шахматов зазначав, що «корупція – це явище, яке вразило апарат державної влади й управління, пов'язане з його розладом, коли представники апарату незаконно використовують своє службове становище в корисливих цілях, для особистого збагачення всупереч інтересам служби» [28, с. 201]. Корупція розглядається, з одного боку, і як моральне відхилення, з іншого – власне як корупційне правопорушення. У широкому розумінні як останніх називають цивільно-правові делікти, дисциплінарні проступки, адміністративні правопорушення і злочини [29, с. 220].

На думку І.І. Богатирьова, до ознак корупції варто віднести: діяльність держави незалежно від політичного, економічного та соціального устрою; протиправне використання окремими особами службових повноважень та пов'язаних з цим можливостей; отримання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки (пропозиції) такої вигоди як для себе, так і для інших осіб [30, с. 55].

Визначають корупцію і через такі її ознаки: корупційна діяльність може здійс-

нюватися як особами, уповноваженими на здійснення функцій держави та іншими особами прирівняними до них (наприклад – керівники відповідних державних підприємств), так і фізичними особами та уповноваженими представниками юридичних осіб; корупційна діяльність пов'язана з протиправним використанням наданих особам, уповноваженим на здійснення функцій держави та іншим особам прирівняним до них, повноважень або протиправним наданням таким особам певних благ, пільг та інших переваг; спеціальною метою корупційної діяльності є отримання матеріальних благ, пільг, послуг та інших переваг, як для себе так і для третіх осіб, а також отримання певних привілеїв фізичними чи юридичними особами [31, с. 10].

В.В. Цитряк узагальнено розглядає корупцію як «...поширене деструктивне соціальне явище, різновид соціальної практики, що охоплює усю сукупність діянь, за які передбачається конституційна, кримінальна, цивільно-правова, адміністративна та дисциплінарна відповідальність (у тому числі порушення норм моралі) і полягає у задоволенні особами, які виконують публічні функції, приватних інтересів на підставі та завдяки цим функціям. До корупції відносять і правопорушення інших осіб, які створюють умови або є приховуванням чи потуранням вищезазначених зловживань» [32, с. 98].

О.М. Костенко зазначає, що надзвичайно поширена в Україні корупція є формою кримінальної експлуатації суспільства [33, с. 67].

Отже, з вищенаведеного вбачається існування в українській науці двох підходів до розуміння корупції – вузького, заснованого на розумінні корупції як злочину, та широкого, де корупція розглядається як соціальне явище. Узагальнюючі проаналізовані вище наукові позиції, можна прийти до висновку, що у вузькому значенні корупція розглядається науковцями як умисно вчинене особою, наділеною службовими повноваженнями, діяння (дію або бездіяльність), спрямоване на отримання матеріальних та/або нематеріальних благ шляхом використання службового становища в особистих цілях, що

визначене чинним законодавством як протиправне. Такий підхід, на думку В.М. Трепака дозволяє під поняттям корупції охопити негативне соціальне явище, яке вражає публічний апарат управління та недержавний сектор управлінської діяльності, та яке виражається у використанні посадовими особами, державними, муніципальними службовцями, а також особами, які виконують управлінські функції в комерційних та некомерційних організаціях, своїх службових повноважень у власних корисливих інтересах, а також надання незаконних винагород вказаним особам [7, с. 54].

У широкому значенні, корупція – це здатна до самовідтворення система суспільних відносин, що суперечать нормам суспільної моралі, та які виникають у зв'язку з несправедливим отриманням та/або перерозподілом благ особою, наділеною службовими повноваженнями, в інтересах осіб, що включені в цю систему, шляхом використання можливостей, які впливають зі службових повноважень. У такому разі найбільше підійде трактування корупції як «синтетичного соціального та кримінологічного, а не суто юридичного, поняття» [34, с. 72]. За допомогою цього підходу в корупції насамперед виділяється неформальна поведінка правлячої еліти, що знаходить свій прояв у нелегітимному використанні нею владних повноважень та соціальних благ [35].

При цьому, логічним видається висновок, що наявність таких диференційованих підходів до визначення поняття корупції в науці, залежить від кута зору, під яким її намагаються дослідити фахівці різних галузей науки. Як зазначає В.М. Трепак, деякі з них – надто довільні та мало піддаються науковій оцінці, мають науково-популярний характер, інші ж, навпаки, – обмежені переказом «своїми словами» внутрішньо-нормативного або міжнародно-правового визначення корупції [7, с. 112]. Тому для повної характеристики поняття корупція необхідно звернутися до окремих визначень, які містяться в національних та міжнародних нормативно-правових актах.

Визначення корупції в законодавстві України. Першою спробою норма-

тивного закріплення поняття корупції став Закон України «Про боротьбу з корупцією» від 5 жовтня 1995 року. Відповідно до його змісту під корупцією розумілася діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави, спрямована на протиправне використання наданих їм повноважень для одержання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг [36].

Відповідно до Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції» від 11 червня 2009 року, корупція визначалася як використання особою наданих їй службових повноважень та пов'язаних з цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди такій особі або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних з цим можливостей [37].

Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 7 квітня 2011 року було встановлено, що корупція – це використання особою наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній в Законі, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей [38].

Законом України «Про запобігання корупції», встановлено, що корупція – це використання особою, зазначеною у ч. 1 ст. 3 зазначеного Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у ч. 1 ст. 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридич-

ним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [39].

З наведеного вбачається, що на відміну від преволуювання в науковій літературі широкого підходу до розуміння поняття корупції, законодавцем застосовується достатньо звужений підхід до його визначення, оскільки відсутні вказівки на природу та інші елементи цього явища. Дана позиція збігається з думкою Є.Невмержицького, який вказує, що законодавча дефініція корупції необґрунтовано звужена і зведена в основному до матеріального аспекту [40, с. 22]. Разом з тим, варто відмітити, що відповідно до проведеного анкетування працівників правоохоронних органів, на думку 79 % опитуваних нормативне визначення поняття корупції адекватно відображає сутність цього соціально-правового явища. Така позиція опитаних юристів-практиків збігається і з тим, що до прийняття першого антикорупційного Закону України «Про боротьбу з корупцією» від 5 жовтня 1995 року національне законодавство не містило визначення поняття «корупція», що, на їх думку, впливало на неефективність боротьби з цим явищем. Тому Кабінет Міністрів України у своєму листі на адресу Верховної Ради від 2 квітня 1993 року № 19-683/4 запропонував закріпити на законодавчому рівні визначення корупції, що, як встановлено вище і було реалізовано. При цьому, таке визначення стало компромісним рішенням, оскільки охоплювало як саме поняття, так і основні види корупційних діянь.

Однак, з огляду на наведений частковий аналіз поняття корупції в науці та у вітчизняних нормативних актах, вбачається, що національне антикорупційне законодавство є динамічним, та постійно змінюється. Така динаміка впливає на втрату актуальності вітчизняних наукових досліджень в сфері визначення правової природи корупції, а також на недосконалість законодавчої дефініції, і як наслідок втрати ефективності протидії цьому явищу. Тому, на відміну від юристів-практиків, ми розділяємо позицію вчених щодо недоцільності на законодавчому

рівні допускати звуження поняття корупції [7, с. 91], в тому числі шляхом спроб її нормативного закріплення.

Щодо недоцільності визначення поняття корупції на національному законодавчому рівні також було розглянуто в праці О.Є. Панфілова. Вчений, аналізуючи Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 7 квітня 2011 року, та порівнюючи корупцію як соціальне явище зі злочинністю, прийшов до висновку, що в Законі слід залишити лише визначення терміна «корупційне правопорушення», яке слід сформулювати більш чітко, а визначення терміна «корупція» виключити [26, с. 78].

Міжнародно-правове визначення корупції. Як слушно зауважує В.М. Трепак, що ефективна протидія корупції в Україні не може відбуватися без урахування закріпленого у Конституції України курсу на європейську та євроатлантичну інтеграцію та розуміння участі України в двох глобальних світових системах: легальній міжнародній системі протидії корупції та нелегальній системі її поширення (як джерела корупції для західних партерів, і як об'єкта впливу (взаємовпливу) зі сторони інших, не менш корумпованих країн) [7, с. 84].

Сьогодні, в умовах війни з Росією, Україна героїчно посилює боротьбу з її деструктивним впливом та впливом східних сусідів - колишніх сателітів СРСР на всіх внутрішніх та зовнішніх політичних напрямках. Така боротьба актуалізує питання нового цивілізаційного вибору, пов'язаного з такими критеріями як: ставлення держави до прав і свобод людини; наявності дієвого громадянського суспільства; існування ефективних засобів стримувань і противаг на найвищому політичному рівні тощо. Але одним з головних критеріїв належності держави і суспільства до європейської цивілізації є внутрішньонаціональне позиціонування корупції [7, с. 92]. Зокрема, вчені зауважують, що всі існуючі державно-правові моделі протидії (обмеження) корупції можна класифікувати залежно від теоретичних уявлень про державну владу на: *візантійську* (автаркічну), засновану на ідеалізації державної влади, що несе високу суспільну місію,

яка консолідує довкола себе суспільство та така, яка в цьому питанні не схильна до зловживань. Сюди належать: 1) ідеалістичний – корупції чиновників протистоїть державна влада в особі державного апарату; 2) системний – державний апарат схильний до корупції, що викликає необхідність посилення контролю за ним з боку державної влади шляхом створення спеціалізованих державно-владних структур; *західну* (цивільну, демократичну), засновану на уявленнях про державну владу, як таку, що схильна до зловживань, що вимагає її обмеження і контролю, який може здійснюватися шляхом встановлення системи стримувань і противаг як між гілками влади, так і шляхом протиставлення державному апарату громадянського суспільства [41, с. 80].

Зазначені тези підтверджуються дослідженням чисельних міжнародно-правових актів Організації Об'єднаних Націй, Всесвітнього банку, Міжнародного валютного фонду, Всесвітньої торгової організації, Європейського Союзу, Інтерполу та інших міжнародних організацій в яких зазначається, що корупція є явищем, що сьогодні виходить за межі національних кордонів та зачіпає всі суспільства та економічні системи [42, с. 115].

Досліджуючи поняття (сутність) корупції як об'єкта протидії, В.М. Трепак зазначає, що сам термін «корупція» вперше з'явився у міжнародних документах у 50-х роках ХХ ст., при цьому його зміст текстуально не розкривався. Тільки наприкінці 1970-х років було здійснено першу спробу вироблення міжнародно-правового визначення корупції. Однак, навіть з урахуванням усіх подальших напрацювань та прогресивних кроків в цьому напрямі, навряд чи є можна говорити про формулювання єдиного уніфікованого бачення змісту та сутнісних ознак корупції на основі міжнародно-правових документів [7, с. 134].

Резолюція VIII Конгресу ООН по запобіганню злочинності «Практичні заходи боротьби з корупцією» (Гавана, 1990 року) визначає корупцію як порушення етичного (морального), дисциплінарного, адміністративного, кримінального характеру, що проявилися в протизаконному використанні свого службового стано-

вища суб'єктом корупційної діяльності [43, с. 24].

Відповідно до довідкового документу ООН про міжнародну боротьбу з корупцією, корупція – це зловживання державною владою для одержання вигоди в особистих цілях [44, с. 15].

У Модельному законі «Про боротьбу з корупцією», прийнятому на XIII пленарному засіданні Міжпарламентської Асамблеї держав-учасниць СНД 3 квітня 1999 року, корупцією (корупційним правопорушенням) визнається передбачене законом прийняття особисто або через посередників майнових благ і переваг державними службовими особами, а також особами, прирівняними до них, з використання своїх службових повноважень і пов'язаних з ними можливостей, а так само підкуп таких осіб шляхом протиправного надання їм фізичними і юридичними особами вказаних благ і переваг [45].

Кодексом поведінки посадових осіб із підтримання правопорядку, поняття корупції визначається як вчинення посадовою особою будь-яких дій чи бездіяльність у сфері її посадових повноважень за винагороду в будь-якій формі в інтересах того, хто дає таку винагороду, як з порушенням посадових інструкцій, так і без їх порушення [46].

У Цивільній конвенції про боротьбу з корупцією, ратифікованій Законом України від 16 березня 2005 р., корупцію визначено як прямі чи опосередковані вимагання, пропонування, дачу або одержання хабара чи будь-якої іншої неправомірної вигоди або можливості її отримання, які порушують належне виконання будь-якого обов'язку особою, що отримує хабар, неправомірну вигоду чи можливість мати таку вигоду, або поведінку такої особи [47].

Міждисциплінарна група з корупції Ради Європи визначила корупцію як хабарництво та будь-яку іншу винагороду особі, якій доручено виконання певних обов'язків у державному або приватному секторі, що веде до порушень зобов'язань, покладених на неї за статусом державної посадової особи, приватного співробітника, незалежного агента, або іншого роду відносин з метою отримати будь-які неза-

конні вигоди для себе та інших. Таку саму ідею закладено у положенні, підготовленому Секретаріатом ООН на основі досвіду різних країн [48].

Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією Ради Європи та Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції виокремлюють корупцію у державних органах та приватному секторі. Окрім цього, у вказаному акті ООН та Конвенції цієї ж міжнародної організації проти транснаціональної організованої злочинності виокремлено внутрішню та зовнішню корупцію [29, с. 214].

Дещо узагальнене й популяризоване визначення наводить міжнародна антикорупційна організація «Transparency International» («Міжнародна прозорість»). Корупція – це така поведінка посадових осіб державного сектору, як державних службовців, так і політиків, внаслідок якої вони самі або їх близькі неправомірно та незаконно збагачуються внаслідок зловживання наданими їм державними повноваженнями.

З зазначеного вище вбачається, що в міжнародно-правових актах, на відміну від національного законодавства, застосовується широкий підхід до визначення поняття корупції. Під корупцією розуміється корисливе використання або зловживання службовим становищем в особистих або корпоративних цілях. Як влучно зауважують деякі зарубіжні вчені, що вузьке визначення корупції, як правило, використовується для цілей конкретного міжнародно-правового акту [48]. Крім того, погодимося з думкою В.М. Трепака, що цілковита визначеність поняття «корупція» в міжнародно-правових актах може бути навіть небажаною: встановлення меж обсягу та змісту таких понять позбавляє право можливості легко пристосовуватися до національних умов [49, с. 185].

На відміну від України, в таких країнах як Німеччина, Італія, Франція, Канада, Фінляндія (країни зі сталою демократією) законодавець не визначає поняття «корупція», крім того, не виокремлює корупцію як групу правопорушень. Така позиція, як встановлено вище, узгоджується з міжнародно-правовими актами.

Законодавство Федеративної Республіки Німеччини не містить визначення поняття корупції, а правоохоронні органи у власній діяльності користуються робочим визначенням цього поняття, сформульованим спеціально створеною групою фахівців Міністерства внутрішніх справ і Міністерства юстиції, відповідно до якого під корупцією розуміють дії, під час вчинення яких державні службовці використовують своє посадове становище, щоб збагатитися матеріально чи нематеріально або збагатити третіх осіб [50, с. 65]. Крім того, відсутній також і детальний опис складів корупційних правопорушень, до якого лише частково можна віднести: хабарництво, розкрадання з використанням посадового становища, нецільове витрачання коштів, інші дії, вчинені державним службовцем усупереч службі з метою збагачення, розголошення службової таємниці, дії, вчинені з дотриманням службових приписів, але в інтересах певних фірм, а також будь-які вчинки, несумісні зі статусом державного службовця [26, с. 87]. Аналогічна ситуація щодо визначення поняття корупції та встановлення складів корупційних правопорушень присутня в Італії [51, с. 35].

Цікавим є досвід країн Франції та Іспанії, національне законодавство яких не містить понять корупції, проте корупційними правопорушеннями та злочинами вважаються діяння, визначені такими Конвенцією ООН проти корупції та Кримінальною конвенцією про боротьбу з корупцією [26, с. 97]. Водночас, не можемо розділити таку позицію до кінця, оскільки, як було встановлено вище, такий підхід позбавляє можливості пристосуватися до особливостей національних умов протидії корупції.

Для Великої Британії характерним є об'єднання корупційних діянь в окрему групу кримінальних злочинів, які вчиняються посадовими особами або пов'язані з їх діяльністю. Право цієї країни також не містить визначень таких понять, як «корупція», «корупційне діяння» тощо. Фактично корупція ототожнюється з хабарництвом. Крім загального права, законодавство Великої Британії про боротьбу з корупцією включає ряд законів, зокрема, Закон про хабарництво в публічних організа-

ціях 1889 р. і Закони про попередження корупції 1906 і 1916 рр. Щодо підкупу під час виборів до парламенту або місцевих органів, діє Закон про народне представництво 1983 року. Хоча аналогічні за змістом закони видаються періодично кожні 2-3 роки, загальне поняття про підкуп посадових осіб було сформульовано англійським загальним правом, зокрема, прецедентами 1809 і 1914 рр., відповідно до яких корупція полягає в тому, що хто-небудь дає хабар, щоб схилити посадову особу діяти всупереч своїм службовим обов'язкам, висловити прихильність, утриматися від вираження прихильності при виконанні цих обов'язків, а посадова особа приймає хабара. Справи про такі корупційні правопорушення розглядаються судом присяжних [52, с. 75].

Отже, з аналізу міжнародних договорів та зарубіжного досвіду можна прийти до основних висновків: провідні країни ЄС, в тому числі Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії, в своєму законодавстві не містять визначення поняття «корупції», а розглядають корупційні прояви лише як кримінальні правопорушення, що було характерним і для національного законодавства України в певний період. Сучасне антикорупційне законодавство України містить визначення поняття «корупції», яке розкривається через перелік тих діянь, в яких вона отримує прояв. Доведено, що національне антикорупційне законодавство є динамічним, та постійно змінюється, у зв'язку з чим стала дефініція «корупції» втрачає з часом свою актуальність, і, як наслідок, знижується ефективність протидії і запобігання цьому явищу з боку спеціальних уповноважених суб'єктів та громадянського суспільства.

Список використаної літератури:

1. Статут групи держав у боротьбі з корупцією (GRECO) Ради Європи від 05.05.1998. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_144#Text
2. Невмержицький Є. В. Корупція в Україні : причини, наслідки, механізми протидії : монографія. Київ : КНТ, 2008. 363 с.
3. Бондарчук О. Г. Теоретичні основи та адміністративно-правові механізми протидії корупції в Державній криміналь-

но-виконавчій службі України : монографія. К. : «Центр учбової літератури». 2015. 425 с.

4. Гвоздецький В. Г. Організаційно-правові засади запобігання і протидії корупції в Україні : монографія. К. : МП «Леся», 2011. 592 с.
5. Вербенський М. Г., Проценко Т. О. Правові засади антикорупційних заходів у діяльності міліції: компаративістський аспект міжнародних стандартів і законодавства України. К. : ДНДІ МВС України, 2013. 248 с.
6. Мусієнко О. П. Адміністративно-правові заходи запобігання та протидії корупції в органах виконавчої влади і місцевого самоврядування України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2017. 22 с.
7. Трепак В. М. Теоретико-прикладні проблеми запобігання та протидії корупції в Україні : дис. на здобут. наук. ступеня докт. юрид. наук :12.00.08. Л., 2020. 481 с.
8. Ernst & Young. Должна объяснить, почему включила Украину в рейтинг коррупции. Гройсман. URL : <https://ain.ua/2017/04/10/ukraina-vozglavila-rejting-ey/>
9. Безкарність та недієве правосуддя тримають Україну на корупційному дні. URL : <https://ti-ukraine.org>
10. Україна є частково вільною в рейтингу Freedom House. Укрінформ. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2166640-ukraina-e-castkovovilnou-v-rejtingu-svobodi-freedom-house.html>
11. Невмержицький Є. В. Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії : монографія. К. : КНТ, 2008. 368 с.
12. Волженкин Б. В. Корупция и уголовный закон. *Правоведение*. 1991. № 6. С. 63–70.
13. Основы борьбы с организованной преступностью / под ред. В. С. Овчинского, В. Е. Эминова, Н. П. Яблокова. М. : ИНФРА-М, 1986. 400 с.
14. Багрій-Шахматов Л.В. Корупція як соціальна патологія. *Проблеми боротьби з корупцією, організованою злочинністю та контрабандою. Аналітичні розробки, пропозиції наукових і практичних працівників : міжвідомчий наук. збірник / за ред. А. І. Комарової, М. О. Потєбенька, В. П. Пустовойтенка, В. І. Радченка та ін.* К., 2001. Т. 22. С. 48–57.
15. Гуров А. И. Профессиональная преступ-

- ність : прошлое и современность. М. : Юрид. лит, 1990. 304 с.
16. Филимонов О. В. Социально-правовой контроль – направление борьбы с коррупцией. М., 1989. С. 36–43.
 17. Волобуев А. Н. Что такое организованная преступность. *Социалистическая законность*. 1988. № 9. С. 25–27.
 18. Мельник М. І. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми протидії корупції : дис. доктора юрид. наук : 12.00.08. К., 2002. 506 с.
 19. Аврех Г., Овчинский В. Мздоимство и лихоимство на переходе к рынку. *Наш современник*. 1990. № 12. С. 105–111.
 20. Колодкин Л. М. Коррупция и деонтологические меры борьбы с продажностью («Бусидо» в Японии). М., 1986. С. 97–105.
 21. Закалюк А. В. Курс сучасної української кримінології : теорії і практика / у 3 кн.. К. : Видавничий дім «Ін Юре». 2007. Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. 712 с.
 22. Мельник М. І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії). К. : Юрид. думка, 2004. 400 с.
 23. Мельник М. І. Корупція як соціальне явище. *Підприємництво, господарство і право*. 2001. № 1. С. 63–68.
 24. Прохоренко О. Я. Протидія корупційним проявам у системі державної служби України (організаційно-правовий аспект) : дис. ... канд. наук з держ. управління : 25.00.03. К., 2004. 206 с.
 25. Терещук О. В. Адміністративна відповідальність за корупційні правопорушення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2000. 20 с.
 26. Панфілов О. Є. Адміністративна відповідальність за корупційні правопорушення : дис. на здобут. наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2013. 219 с.
 27. Тучак Р. М. Корупція як соціально-правове явище. *Актуальні проблеми державного управління*: зб. наук. праць. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2006. № 3 (30). С. 203–209.
 28. Багрий-Шахматов Л. В. Уголовно-правовые и криминалогические проблемы коррупции, теневой экономики и борьбы с ними. Одеса : Ластар, 2001. 530 с.
 29. Скулиш Є. Прояви корупції у сучасних умовах. *Право України*. 2010. № 11. С. 213–227.
 30. Богатирьов І. Г. Кримінологія : навч. посібник. Київ : ВД Дакор, 2016. 140 с.
 31. Рогульський С. С. Адміністративно-правові заходи боротьби з корупцією в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2005. 20 с.
 32. Цитряк В. Я. Корупція та хабарництво: проблеми визначення та співвідношення понять. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 47. С. 96–102. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2009_47_
 33. Костенко О. У світлі соціального натуралізму (вибране): вибрані твори. Київ : ПАЛИВОДА А. В., 2020. 812 с.
 34. Шостко О. Ю. Кримінологічна характеристика корупційної злочинності в Україні. *Проблеми боротьби зі злочинністю*. 2014. Вип. 28. С. 69–78.
 35. General Assembly adopts UN Convention against corruption, opens treaty for signature at high-level conference (in Merida, Mexico, 9–11 December). *United Nations official*. 2003. URL : <http://www.un.org/press/en/2003/ga10199.doc.htm>
 36. Про боротьбу з корупцією : Закон України від 05.10.1995 № 356/95-ВР. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/356/95-%D0%B2%D1%80>
 37. Про засади запобігання та протидії корупції : Закон України від 11.06.2009 № 1506-VI. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1506-17>
 38. Про засади запобігання і протидії корупції : Закон України від 07.04.2011 № 3206-VI. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3206-17>
 39. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1700-18/page>
 40. Невмержицький Є. В. Корупція як соціально-політичний феномен : автореф. дис. ... д-ра політ. Наук : 23.00.02. Київ, 2009. 34 с.
 41. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Наука кримінологія в контексті викликів епохи постмодерна. *Вісник Кримінологічної асоціації України*, 2019. № 2 (21). С. 79–91.
 42. Коррупция и бюрократизм : истоки и другие преодоления. М. : 1988. 325 с.
 43. Права человека : международный сборник договоров. Нью-Йорк : ООН, 1989. 474 с.
 44. Довідковий документ про міжнародну боротьбу з корупцією: підготовлений Секретаріатом ООН, № 169/14. Каїр : ООН, 1995. 47 с.
 45. Модельный закон о борьбе с коррупцией. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_998#Text

46. Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку : Резолюція 34/169 Генеральної Асамблеї ООН. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_282#Text
47. Про ратифікацію Цивільної конвенції про боротьбу з корупцією : Закон України від 16.03.2005 № 2476-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 16. Ст. 266. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_282#Text
48. Стан корупції в Україні : порівняльний аналіз загальнонаціональних досліджень 2007, 2009, 2011 та 2015. Київський міжнародний інститут соціології. 2015. URL : http://kiis.com.ua/materials/pr/20161602_corruption/Corruption%20in%20Ukraine%202015%20UKR.pdf
49. Трепак В. М. Особливості дефініції поняття «корупція». *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 4. С. 181–196.
50. Annual Report Transparency International 1995 : Building a global coalition against corruption. Berlin, Transparency International, 1995. 124 p.
51. Manzetti L. Economic Reform and Corruption. North-South Center, University of Miami. 1994. № 3. P. 51.
52. Решетников Ф. М. Ответственность за должностные преступления в зарубежных странах. К., 1997. 198 с.
-

Zaiats V. Some theoretical aspects of the concept (essence) of corruption as an object of counteraction

One of the ways to overcome the problems of corruption in Ukraine, according to scientists, politicians, and state-makers, is to find out and clarify the meaning of the concept of corruption, taking into account modern trends in the development of society and democratic institutions. Why, the article made another attempt to research the concept of «corruption» in accordance with the doctrine of domestic legal science, and also determined the genesis of its formation in the national anti-corruption legislation, taking into account the requirements of international legal treaties. A brief review of the foreign experience of regulating the concept of «corruption» in the legislation of such countries as: the Federal Republic of Germany, the Italian Republic, the French Republic, the Kingdom of Spain, the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland was carried out. The conducted research made it possible to improve the existing qualification of approaches to the interpretation of the legal nature of corruption as an object of countermeasures. It was concluded that the leading countries of the European Union, including the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, do not define the concept of «corruption» in their legislation, but consider corruption manifestations only as criminal offenses, which was also characteristic of the national legislation of Ukraine during the Soviet period of the Union. The modern anti-corruption legislation of Ukraine contains a definition of the concept of «corruption», which is revealed through a list of acts in which it manifests itself. It has been proven that the national anti-corruption legislation is dynamic, constantly changing, due to which the established definition of «corruption» loses its relevance over time, and as a result, the effectiveness of countering and preventing this phenomenon on the part of special authorized entities and civil society decreases.

Key words: corruption, social phenomenon, offense, official activity, Law of Ukraine «On Prevention of Corruption», international legal treaties